

PRACTICI MAGICE LA TRACII CULTURII BABADAG

Valeriu SÎRBU, Gabriel JUGĂNARU

Vom prezenta două descoperiri care, prin structură și asocierile de piese, reflectă, după opinia noastră, practici magice la membrii comunității tracice din așezarea eponimă a culturii Babadag.

I. *Prima descoperire* a fost făcută, în 1982, de regretații Sebastian Morintz și Emil Moscalu.

a) *Contextul descoperirii.* Piesele au fost găsite, în SXII, într-o groapă mică, cu multă cenușă, deși pe ele nu se observă urme de ardere secundară.

b) *Structură.* Trusa este formată din :5 figurine antropomorfe, 2 “steluțe” cu patru proeminente, 4 piese concave cu orificiu în mijloc, un instrument pentru decorat vasele, 4 “fusaiole” sau discuri, mai mult sau mai puțin aplatizate, o piesă biconică, curbă, cu orificiu, și 25 de piese inelare (“covrigi”), deci, în total, 42 de piese.

Piesele au fost modelate din argilă foarte fină, omogenă, arse oxidant, foarte slab însă, încât dau impresia a fi fost doar uscate la soare, au culoare gălbuie.

c) *Descriere.* Cele cinci figurine antropomorfe sunt similare din punct de vedere tipologic, cu mici diferențe de mărime (între 57-70 mm): trunchiul este aplatizat, uneori vertical, alteori ușor curbat, capul, membrele superioare și inferioare fiind redată prin proeminența conice (Fig. 1). Nu este redat sexul și nu se indică detaliile feței sau alte părți anatomice. N-au orificii sau cavități; unei piese îi lipsește partea dreaptă.

Din punct de vedere tipologic, aceste figurine sunt similare cu alte numeroase piese întâlnite pe tot parcursul epocii fierului, mai rar în Hallstatt (Stoianov 1997, p. 216, pl. 20/137) și mult mai des în epoca La Tène (Sîrbu, 1997, p. 111, fig. 8/9, 15/9 etc.).

Cele două “steluțe”, de mărimi diferite, reprezintă piese de formă rectangulară, cu patru proeminente conice și orificiu în mijloc (Fig. 2/1-2). Piese similare se cunosc în descoperiri din epoca La Tène (Sîrbu 1996, fig. 97/9, 98/7 etc.).

Cele patru piese, circulare în plan și concave în secțiune, cu orificiu la mijloc, ar putea fi considerate ca pandantive, piese des întâlnite în asemenea truse (Sîrbu, 1993, p. 130), deși ele se deosebesc de cele deja cunoscute (Fig. 2/5-8).

Instrumentul pentru decorat vasele de tip Babadag II curb în plan și plat în secțiune se adaugă celorlalte piese cunoscute pentru acest scop (Morintz 1987, p. 55, fig. 11/2) și constituie elementul esențial pentru încadrarea cronologică a descoperirii (Fig. 2/4).

Cele cinci piese circulare, de mărimi diferite, cu profil divers - aproape plat sau oval, pot fi considerate fie ca discuri în miniatură, fie reprezentând “fusaiole”, deși orificiile lor mici nu-i permit o asemenea întrebuințare (Fig. 2/9-12). Oricum,

piese de acest tip sunt des întâlnite în “trusele” magice (Sîrbu 1993, p. 131, 18, 19 etc.).

Piesa bitronconică, curbă în plan și ovală în secțiune, cu orificiu spre mijloc (Fig. 2/3), este iarăși întâlnită, deși mai rar, în asemenea descoperiri (Sîrbu 1993, fig. 13/18; 20, 36, 40 etc.).

Cele 25 de piese, asemenea unor “covrigi”, mai mult sau mai puțin inelare, mai mari sau mai mici, cu profile diferite - rotunde, ovale sau cvasirectangulare (Fig. 2/13-21; 3/1-17), reprezintă un tip de piese extrem de rar întâlnit (Sîrbu 1993, p. 130).

Considerații generale

Privitor la această descoperire se pot remarca:

- numărul mare de piese - 42 ex.;
- varietatea pieselor - 7 tipuri;
- cu excepția figurinelor și a instrumentului pentru decorat vasele, toate celelalte au orificii sau sunt inelare, astfel încât pot fi înșirate pe un fir;
- prezența instrumentului pentru ornamentat vasele;
- toate piesele sunt din lut;
- nu prezintă urme intenționate de deteriorare, starea fragmentară a “covrigilor” datorându-se fragilității lor.

Din ansamblul trusei, doar instrumentul pentru ornamentat vasele avea o utilitate practică, celelalte au slujit, deci altor scopuri.

Apreciem că această trusă n-a fost pentru joaca unor copii, fiind suficient să amintim grija depunerii ei, ca și prezența instrumentului pentru ornamentat vasele și a figurinelor antropomorfe.

Este evident, după noi, că ea a fost întrebuințată în sfera sacră, anume pentru practici magice, poate în legătură cu olăritul, dacă avem în vedere instrumentul pentru ornamentat vasele.

II. *A doua trusă* a fost descoperită, în 1996, de Gabriel Jugănar.

a) *Contextul descoperirii*. Piesele s-au găsit pe fundul unei gropițe, practic o alveolare, situată în sudul unei locuințe de suprafață, aflată în partea opusă a vetrei. Cultural și cronologic, locuința aparține culturii Babadag, faza a III-a.

b) *Structura*. Trusa conține 14 figurine antropomorfe, 3 străchini în miniatură, plus trei piese sferice cu o cavitate adâncă, ce ar putea prezenta tot vase în miniatură.

c) *Descriere*.

Figurinele antropomorfe - 14 ex., sunt reprezentate prin patru categorii diferite, tipologic și ca mărime.

Există 5 piese similare tipologic și de mărimi apropiate ce au corpul prelung, rectangular în plan și oval-aplatizat în secțiune, capul sferic sau conic, indicându-se nasul, membrele superioare și inferioare fiind reprezentate prin proeminențe conice (Fig. 5/3-7). Prezența unei mici cavități în partea inferioară a corpului ar putea sugera sexul feminin, deși sânii nu sunt marcați. Toate piesele au fost sparte sau rupte, la trei lipsindu-le capul, gâtul, unele brațe (Fig. 5/3-5). Piese similare se întâlnesc, mai ales, în epoca La Tène (Sîrbu 1987, fig. 7a/1).

Alte două piese sunt mult mai mici, tipologic apropiate primei descoperiri, dar uneia îi lipsește partea inferioară, iar celelalte partea superioară dreaptă (Fig. 5/1-2).

Alte trei piese sunt de un tip deosebit, dar numai una este întregă, celorlalte lipsindu-le partea inferioară (Fig. 6/13). Capul, umerii și mâinile sunt redade prin mici proeminențe conice, iar partea inferioară este semicirculară în plan; în secțiune, piesele sunt aplatizate. O piesă fragmentară are un orificiu central, pe când piesa întregă nu-l are, ci doar o împunsătură. Nu se indică sexul sau alte detalii ale corpului. Piesele similare tipologic sunt foarte rare (Sîrbu 1987, fig. 7a/4).

Există patru piese prelungi, cu un capăt conic, iar cu altul aplatizat (Fig. 6/7-10). Acestea ar putea reprezenta tot figurine antropomorfe, întrucât în partea superioară se redau unele detalii ale feței prin incizii (ochii, gura). Ele ar putea reprezenta forme de figurine mult mai rar întâlnite (așa-numiții “copii înfășați”) și doar în epoca La Tène, precum sunt unele piese de la Poiana (Sîrbu 1987, fig. 12/5-10).

b) Trei piese redau *străchini în miniatură*, din care două s-au găsit fragmentar (Fig. 6/11-13).

c) Cele trei *piese mici*, aproape sferice, cu o cavitate adâncă, ar putea reprezenta tot vase în miniatură (Fig. 6/4-6).

Considerații generale

În ansamblu, descoperirea prezintă următoarele caracteristici:

- include, practic, doar două categorii de piese: figurine antropomorfe și vase în miniatură;

- se remarcă numărul mare de figurine antropomorfe;

- toate piesele sunt arse secundar și deteriorate intenționat, fie rupte, fie sparte, unora lipsindu-le unele părți.

III. *Considerații finale.*

După cum se cunoaște, reprezentările coroplastice reprezintă o caracteristică a lumii tracice, atât prin numărul mare de piese, cât și prin varietatea lor tipologică, deși asemenea piese se întâlnesc și la alte popoare “Barbare” europene (iliri, celți, germani etc.) (Sîrbu 1993, p. 133).

Până în prezent, fără descoperirile de la Babadag, din Hallstatt, din circa 16 situri, se cunosc peste 30 de figurine antropomorfe și din circa 15 situri peste 130 de figurine zoomorfe, iar din La Tène peste 300 de figurine antropomorfe, din circa 30 de situri (Sîrbu 1987, p. 91-157; 1999).

După cum se poate constata numărul descoperirilor din epoca La Tène este mult mai mare - de peste trei ori, dar acesta reflectă, probabil, nu atât o evoluție istorică, cât numărul mult mai mic de situri hallstattiene cercetate. De asemenea, în timp ce pentru Hallstatt numărul figurinelor zoomorfe este mult mai mare și, de obicei, multe piese împreună ca, de exemplu, la Lechița de Mureș - 11 ex. (Horedt 1963, p. 257-534), Grănicești - 35 ex. (László 1994, p. 90, fig. 46-49), Teleac - 35 ex. (Vasiliev 1985-1986, p. 80-83), pentru La Tène situația este exact invers, numărul pieselor antropomorfe este mai mare și, deseori, găsite împreună:

Bunești-Averești - 10 ex. (Bazariuc 1987, p. 33-39, fig. 1-6), Ocnîța - 11 ex. (Berciu 1981, p. 89-93, fig. 21/1-9), Piscul Crăsani - 15 ex. (Conovici 1994, p. 63-64, fig. 7), Poiana - 55 ex. (Vulpe 1931, p. 257-262, fig. 1-8; V. Sîrbu 1987, p. 101-102), Răcățiu - 30 ex. (Căpitanu 1983, p. 141-152, fig. 1-3) etc.

De asemenea, în aria tracică se cunosc aproape 40 asemenea truse care reflectă credințe și practici magico-vrăjitoarești, ce conțin fie numai figurine antropomorfe, fie numai zoomorfe, plus o serie de alte piese: vase în miniatură, sunători, instrumente pentru modelat și ornamentat vasele, piese de lut de diverse forme, uneori în formă de semințe și sămburi, cochilii, pietricele, "fusaiole", rondele etc. (Sîrbu 1993, p. 129-175).

Multe din aceste tipuri de piese se găsesc și în trusele magico-vrăjitoarești, întâlnite la multe popoare arhaice (Lips 1958), ele fiind folosite până în epoca contemporană, ceea ce dovedește persistența unor asemenea practici și credințe.

Aceste descoperiri vin, deci, să se adauge celor deja cunoscute, dar aduc și unele date noi.

În primul rând, sunt cele mai complexe truse cunoscute pentru prima epocă a fierului, și, de asemenea, singurele care conțin mai multe figurine antropomorfe.

Cele 19 figurine antropomorfe din cele două truse de la Babadag reprezintă aproape jumătate din totalul pieselor de acest tip cunoscute până acum, din rândul cărora vom aminti pe cele de la Căuș, jud. Satu Mare - 3 ex. (Nemeti 1981-1982, p. 48-49; Iercoșan 1996), Vărădia, jud. Caraș-Severin - 2 ex. (Informații E. Iaroslavschi), Remetea Mare, jud. Timiș - 3 ex. (Informații Fl. Medeleț), Teleac, jud. Alba - 4 ex. (Vasiliev 1985-1986, p. 83-84, fig. 2/12-17), Racoș, jud. Brașov - 5 ex. (Informații Fl. Costea), Grănicești, jud. Suceava - 1 ex. (László 1994, p. 90, fig. 13/2), Curteni, jud. Vaslui - 3 ex. (Iconomu 1979, p. 86, fig. 7), Buiucanii Vechi, Rep. Moldova - 1 ex. (Agulnikov, Tkaciuk, 1990, p. 105-107, fig. 1), Lisičniki și Krivče - Ucraina - 9 ex. (Maleev 1992, p. 12-24; 1998, p. 97-108).

Mai mult decât atât, trusele magice de la Babadag sunt singurele de o asemenea complexitate care conțin figurine antropomorfe.

Din punct de vedere tipologic, datorită numărului mic de piese este greu de făcut aprecieri.

Unele figurine din Trusa nr. 2 (Fig. 4/6-7) se apropie de piesele de la Reci, iar partea inferioară a altora (Fig. 4/1-3) se apropie de o piesă de la Teleac.

O altă trusă magică, incluzând o figurină antropomorfă și câteva piese din lut, de diverse forme, depuse într-un vas, s-au găsit într-un mormânt tumular de la Sboryanovo (Bulgaria), ce se datează la nivelul cronologic Babadag II (Stoyanov 1997, p. 216, fig. 20/137), (Fig. 6/1-13).

În actualul stadiu de cercetare se pot observa, deci, unele particularități zonale în privința coroplasticii din prima epocă a fierului.

Pentru cultura Babadag se cunosc numai aceste figurine antropomorfe, în timp ce la grupul Grănicești s-au găsit aproape numai figurine zoomorfe (cu o excepție). deocamdată, nu se cunosc reprezentări coroplastice din complexul cultural Basarabi (Vulpe 1986, p. 48-89) și nici în grupul Insula Banului.

Pentru zona de vest a țării, îndeosebi în cultura Gava-Holihrazy, se cunosc o serie de figurine antropomorfe și zoomorfe. În spațiul intracarpatic, din Hallstattul mijlociu, sunt de remarcat figurinele antropomorfe și zoomorfe de la Teleac, jud. Alba și Racoș - jud. Brașov, plus trusa de la Lechința de Mureș.

Deocamdată, nu se cunosc reprezentări coroplastice din prima epocă a fierului din Oltenia și Muntenia, poate cu o excepție - Chitila-*Fermă* (Boroneanț 1984, p. 160, fig. 7/14).

Întrebuințarea figurinelor antro- și zoomorfe, dacă nu exclusiv, cel puțin cu precădere, în sfera magiei și vrăjitoriei este susținută de observații esențiale, din care vom aminti aici doar două.

În primul rând, în nici unul din edificiile publice de cult geto-dacice (sanctuare patruleter sau circulare, clădiri cu absidă sau cu altare decorate) nu s-au descoperit asemenea truse și nici figurine antropomorfe sau zoomorfe (Sîrbu 1987, p. 110, 116; 193, p. 130). Deocamdată, cunoaștem extrem de puține lucruri despre incintele sacre hallstattiene, încât nu putem face aprecieri valabile.

În al doilea rând, dacă aceste figurine ar reprezenta divinități sau "instrumente" de adorare a acestora, atunci "enoriașii" nu și-ar masakra divinitățile în cadrul actelor culturale, fenomen observat pe o mare parte din piese, cum sunt străpungerile și împungerile, cavitățile, ruperea și spargerea pieselor etc., care nu pot fi puse pe seama manipulării, întrucât fie s-au făcut încă de la modelare, fie s-au găsit în contexte protejate (de exemplu, în vase, morminte etc.) (V. Sîrbu 1987, p. 110; 1993, p. 137).

Aceste diferențe zonale și culturale în domeniul coroplasticii pot să reflecte atât un anume stadiu al cercetării, cât și particularități în cadrul comunităților din prima epocă a fierului.

Bibliografie:

Agulnikov, Tkaciuk 1990 = S.M. Agulnikov, M.E. Tkaciuk, *Nahodki rannego železnogo veka s pos. Starye Bojukani*, AIMUK, Chișinău, 1990, p. 105-107.

Bazarciuc 1987 = V.V. Bazarciuc, *Noi descoperiri în cetatea geto-dacică de la Bunești-Averești, jud. Vaslui*, SCIVA, 38, 1, 1987, p. 33-39.

Berciu 1981 = D.Berciu, *Buridava dacică*, 1, București.

Boroffka 1994 = N. Boroffka, *Ein Neues Hallstattzeitliches Idol aus Teleac*, Apulum, XXXI, 1994, p. 75-78.

Boroneanț 1984 = V. Boroneanț, *Chitila - fermă, un aspect cultural al începutului primei epoci a fierului*, Thraco-Dacica, 5, 1984, p. 156-166.

Căpitanu = V.Căpitanu, *Figurile antropomorfe geto-dacice descoperite la Piscul Crăsani*, Pontica, 27, 1994, p. 61-83.

Horedt 1963 = K.Horedt, *Hallstattische Tierfiguren aus Lechița de Mureș*, Dacia, N.S., 7, 1963, p. 527-534.

Iconomu 1979 = C. Iconomu, *Découvertes récentes dans l'établissement hallstattien tardif de Curteni (dép. de Vaslui)*, Dacia, N.S., 23, 1979, p. 79-91.

Laszlo = A. Laszlo, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați*, București, 1994.

Levițki 1994 = O. Levițki, *Culturile Hallstattului timpuriu și mijlociu în Moldova*, Chișinău, 1994.

Lips 1958 = J.E.Lips, *Obârșia lucrurilor*, București, 1958.

Maleev 1992 = Iu. Maleev, *Kultova halstatska plastika ot lesno-stepnogo Podnestrovie*, Arheologija Sofia, 1992, p. 13-24.

Maleev 1998 = Iu. Maleev, *Skul'pturi jinok kul'turi Gava-Holihrazy*, Carpatica, 5, 1998, p. 97-108.

Morintz 1987 = S. Morintz, *Noi date și probleme privind perioadele hallstattană timpurie și mijlocie în zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag)*, Thraco-Dacica, VIII, 1-2, 1987, p. 39-71.

Nemeti 1981-1982 = I. Nemeti, *Descoperiri de la începutul Hallstattului în zona Careiului*, StComSatu-Mare, 5-6, 1981-1982, p. 45-58.

Sîrbu 1987(1) = V. Sîrbu, *Figurinele antropomorfe și zoomorfe traco-geto-dacice din prima și a doua epocă a fierului*, Istros, 5, 1987, p. 91-157.

Sîrbu 1987(2) = V. Sîrbu, *Credințe magico-religioase ale geto-dacilor reflectate în descoperirile arheologice*, SCIVA, 38, 4, 1987, p. 91-108.

Sîrbu 1993(1) = V. Sîrbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Editura Porto-Franco, Brăila-Galați, 1993.

Sîrbu 1993(2) = V. Sîrbu, *Credințe și practici magico-vrăjitoarești la traco-geto-daci*, Banatica, 12, Reșița, 1993, p. 129-175.

Sîrbu 1996 = V. Sîrbu, *Dava getică de la Grădiștea*, Județul Brăila. Monografie arheologică, I, Editura Istros, Brăila, 1996.

Sîrbu, Florea 1997 = V. Sîrbu, G. Florea, *Imaginar și imagine în Dacia preromană*, Editura Istros, Brăila, 1997.

Stoyanov 1997 = T. Stoyanov, *Early Ironage Tumular Necropolis, Sboryanovo*, I, Sofia, 1997.

Vasiliev 1985-1986 = V. Vasiliev, *Descoperiri arheologice cu semnificație cultică în așezarea din prima epocă a fierului de la Teleac (jud. Alba)*, ActaMN, 22-23, 1985-1986, p. 79-90.

Vulpe 1931 = R. Vulpe, *Figurinele magice de la Poiana și captivii de pe reliefele de la Adamclisi*, Analele Dobrogei, 12, 1-12, 1931, p. 257-262.

Vulpe 1986 = Al. Vulpe, *Zur Entstehung der geto-dakischen Zivilisation. Die Basarabi - Kultur*, Dacia, N.S., XXX, 1986, p. 49-89.

Pratiques magiques chez les Thraces de la culture Babadag

Résumé

On y présente deux découvertes faites l'établissement éponyme de la culture Babadag qui, par les types pièces: 5 figurines anthropomorphes, 2 petites "étoiles", 4 pièces concaves trouées au milieu, 4 "fusaioles" ou disques, 25 pièces annulaires ("craquelins ronds"), une pièce biconique et, encore, un instrument servant à décorer les vases; toutes les pièces sont faites en argile. Unitaires du point de vue typologique, toutes les figurines anthropomorphes ont des piqures dans diverses parties du corps (tête, cou, poitrine, entre les jambes). (Fig. 1-3).

La seconde trousse, phase Babadag III, découverte dans une petite fosse à l'intérieure d'une demeure, renferme 14 figurines anthropomorphes, 3 écuelles en miniature et 3 pièces spheriques ayant un creux profond, donc nous pourrions les prendre toujours pour des vases en miniature (Fig. 4-5). A remarquer le fait que toutes les 14 figurines représentent 4 types différents, mais elles furent détériorées et brûlées délibérément.

Les découvertes de Babadag sont les trouses les plus complexes connues pour le premier âge du fer et les seules contenir un nombre si grand des figurines anthropomorphes (elles représentent environ un tiers de toutes les pièces connues jusqu'à présent).

L'univers thrace de l'âge du fer (Hallstatt et La Tène) nous a fourni jusqu'à présent plus de 40 trouses qui reflètent des croyances magico-socrières et qui contiennent, soit des figurines anthropomorphes, soit des figurines zoomorphes et encore d'autres types de pièces - vases en miniature, pièces en argile de différentes formes, coquilles, cailloux, "fusaioles" etc.

Illustration

Fig.1. Babadag - figurines anthropomorphes de la Trousse no. 1.

Fig. 2. Babadag - pièces de la Trousse no. 1.

Fig. 3. Babadag - pièces de la Trousse no. 1.

Fig. 4. Babadag - figurines anthropomorphes de la Trousse no. 2.

Fig. 5. Babadag - figurines anthropomorphes (1-3,7 - 10) et vases en miniature (4-6,11-13) de la Trousse no. 2.

Fig. 6. Sbornyanovo - Bulgarie (d'après T. Stoyanov).

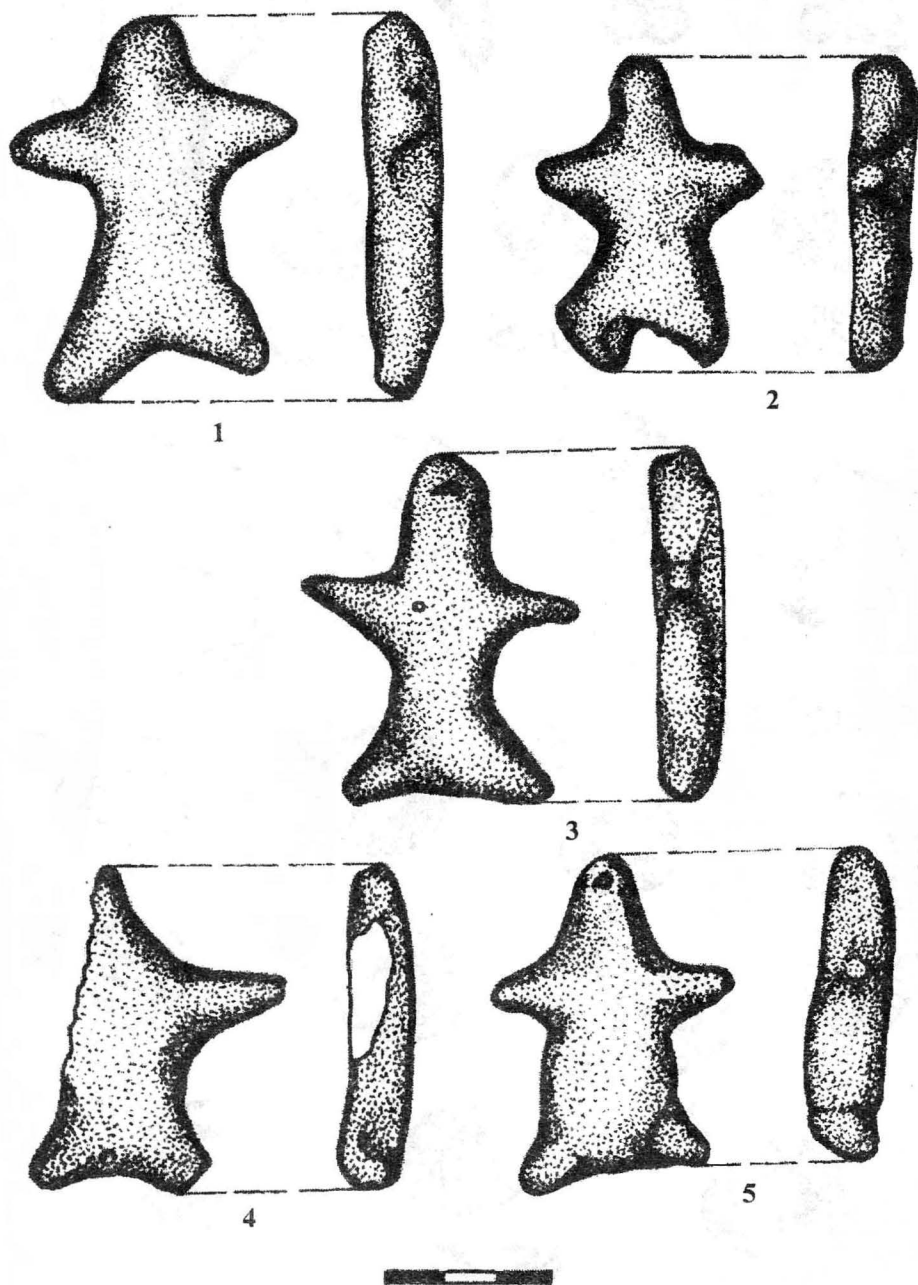

Figura 1. Babadag - figurine antropomorfe din Trusa nr. 1.

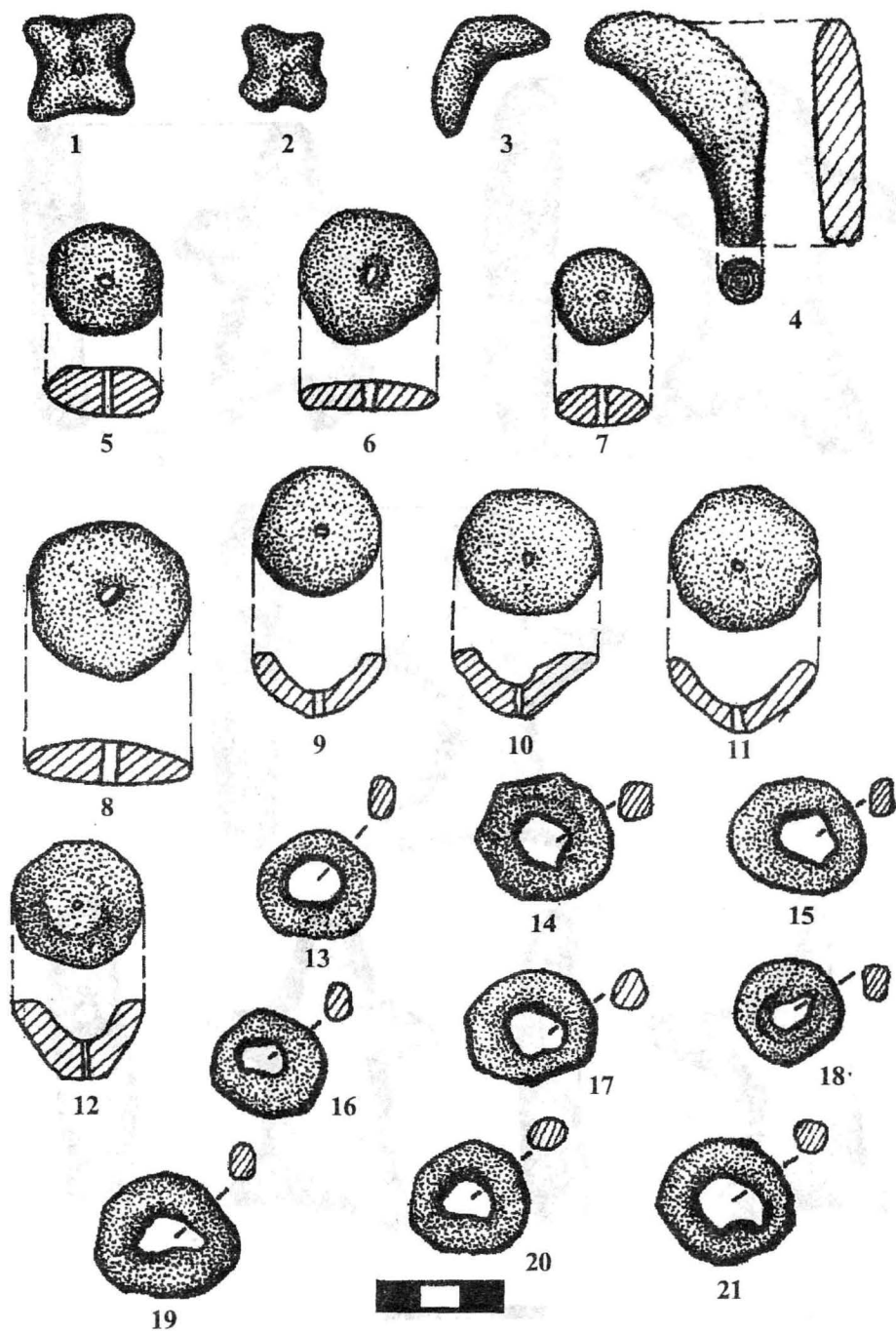

Figura 2. Babadag - piese din Trusa nr. 1.

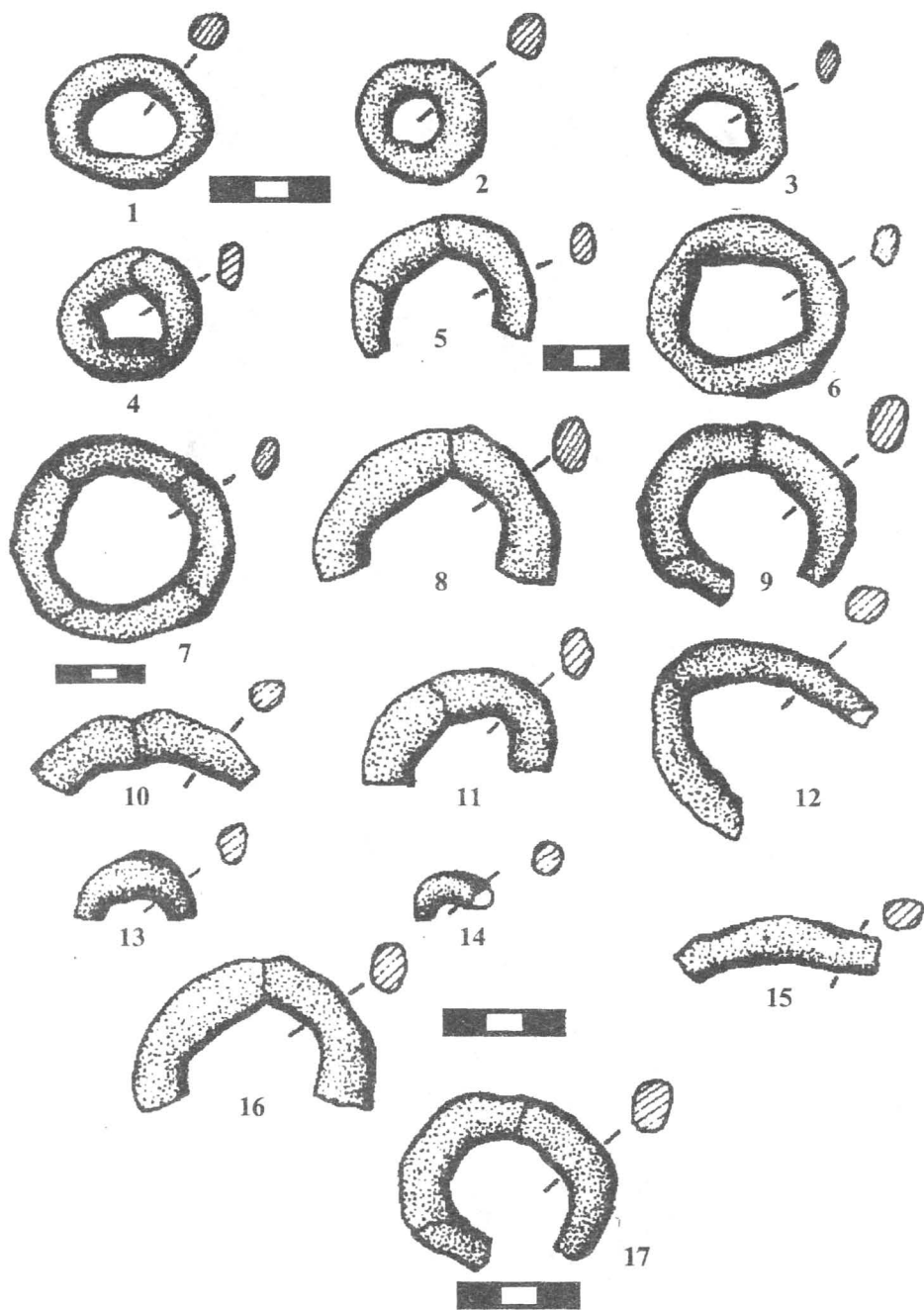

Figura 3. Babadag - piese din Trusa nr. 1.

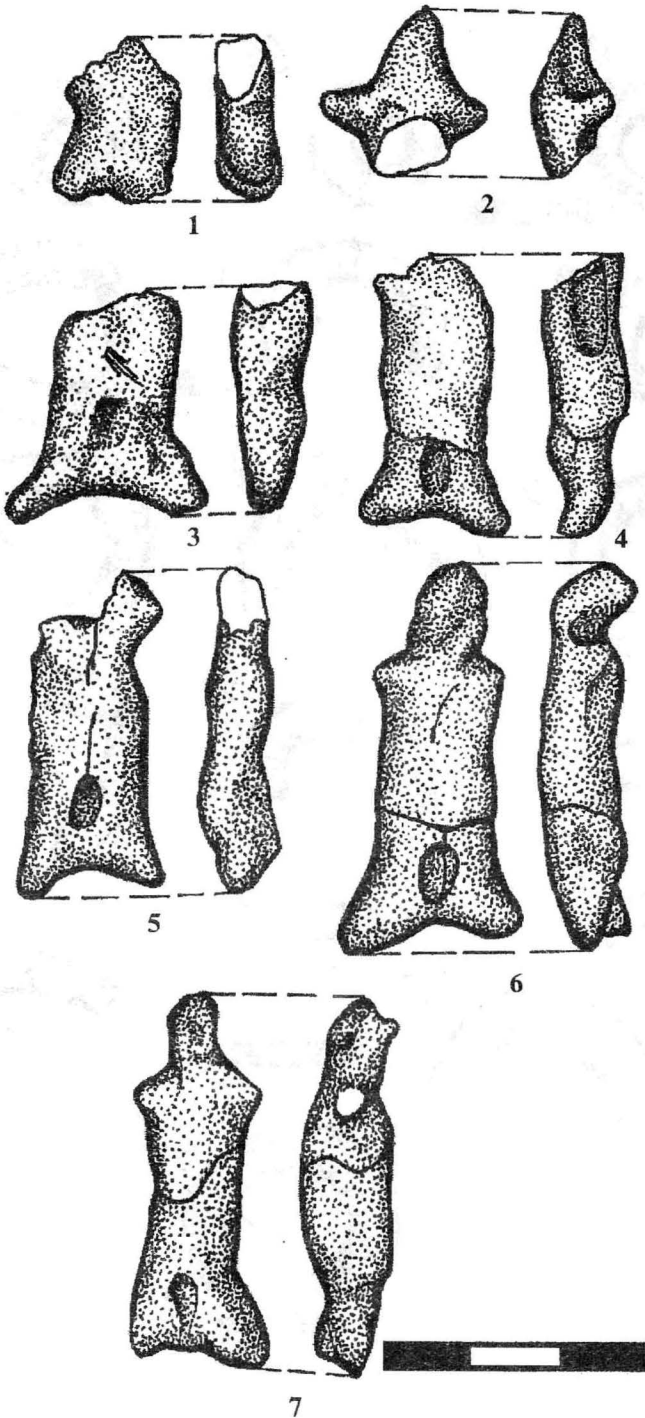

Figura 4. Babadag - figurine antropomorfe din Trasa nr. 2.

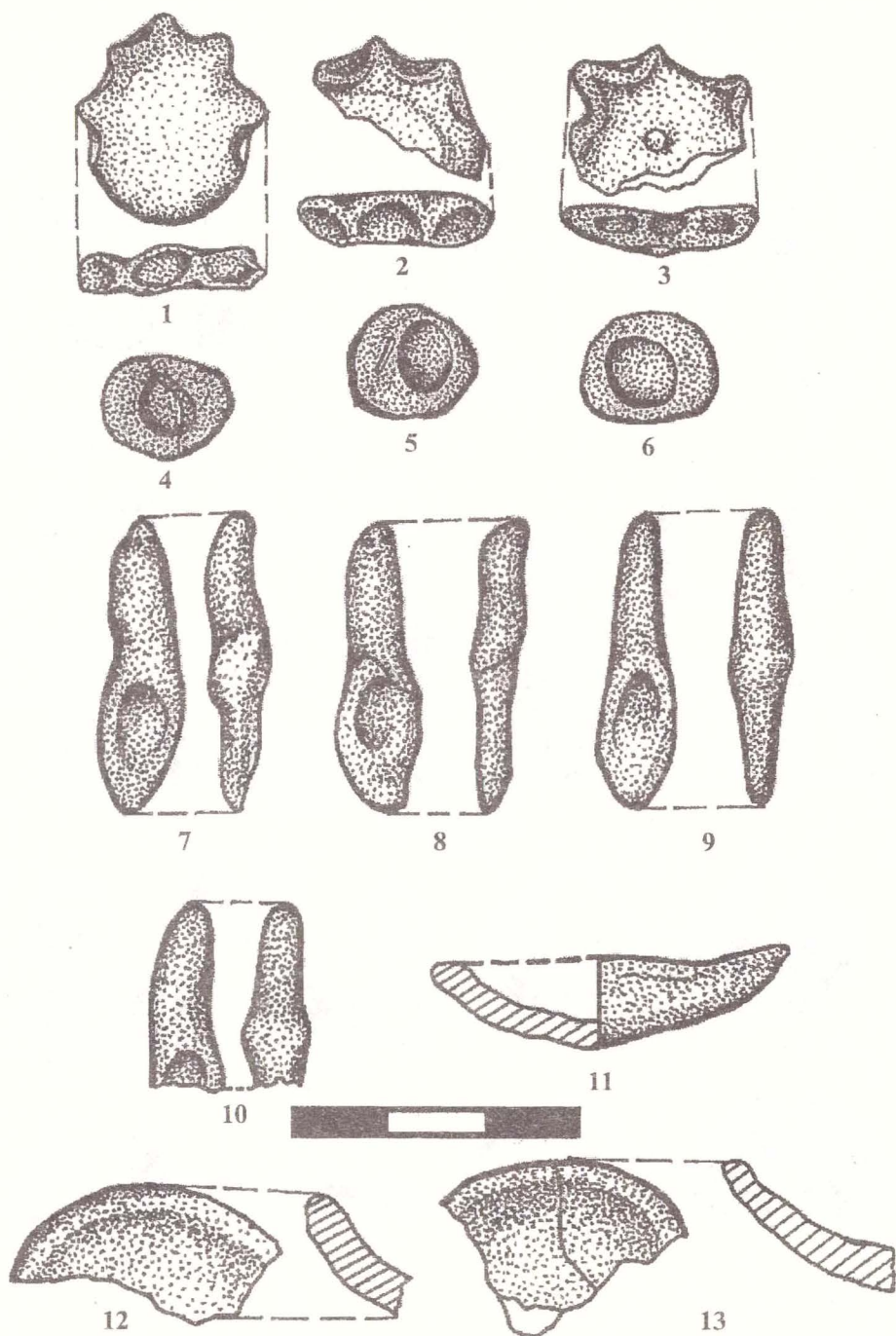

Figura 5. Babadag - figurine antropomorfe (1-3, 7-10) și vase în miniatură (4-6, 11-13) din Trusa nr. 2.

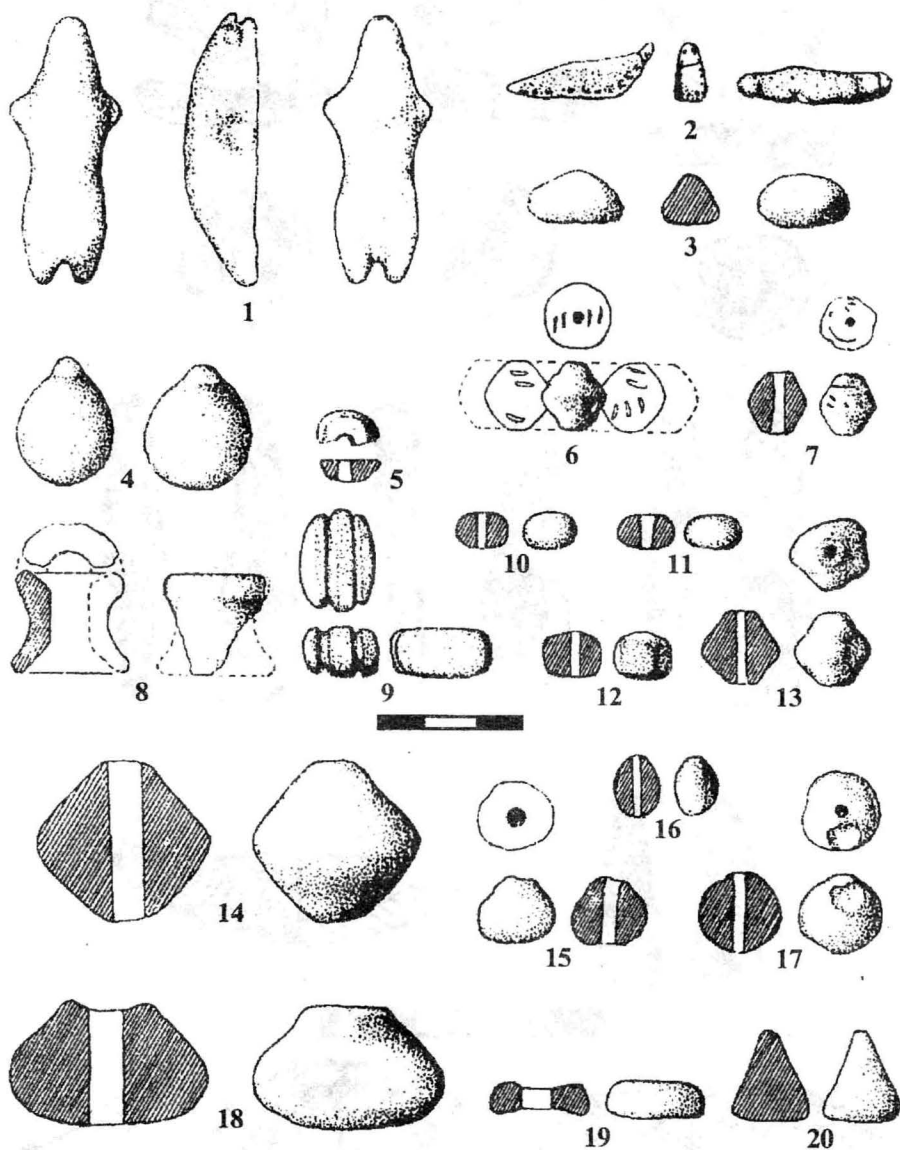

Figura 6. Sbornovo - Bulgaria (după T. Stoyanov).